

ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਚੁਰਾਸੀ ਦੇ ਦੰਗੇ

ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਬੱਸ ਦੇ ਡਰਾਇਵਰ ਸਨ। ਰੋਜ਼ੀ

ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵਨਾਂ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਹੇਮ-ਕੁੰਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਤਪ-ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਰੰਗੀ-ਰਸੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਲਗਾਓ ਸੀ। ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੱਧੇ ਪੱਧਰੇ ਵਲ-ਵਲੇਵੇਂ ਖਾਂਦੇ ਲੰਬੇ ਰਸਤਿਆਂ ਉਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਛੋਟੇ ਰਸਤੇ ਆਪ ਹੀ ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਉਹ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਉਚਿਆਈਆਂ ਤਹਿ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰਸਤਾ ਭੁਲ ਗਏ। ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਨਾਲ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਦੋ ਕੁੱਤੇ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੈਂਟ ਦੇ ਪਹੁੰਚੇ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਠੀਕ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਲੈ ਗਏ। ਇਸ ਅਨੋਖੇ ਅਨੁਭਵ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਵ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਦੁਆਇਆ। ਇਕ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨਾਲ ਹੇਮ-ਕੁੰਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਵਾਲੇ ਯੋਗੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸਨ। ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪਹਾੜੀ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਇਕ ਐਸੇ ਯੋਗੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਜਿਹੜਾ ਕਈ ਕਈ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਸਮਾਧੀ ਲਗਾਈ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਰਫਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਉਹ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਕੋਈ ਕੱਪੜਾ ਨਹੀਂ ਪਉਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਤਪੱਸਵੀ ਕੋਲੋਂ ਕਈ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇ। ਅਗੋਂ ਉਸਨੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ

ਜਵਾਬ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਵਾਈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਯੋਗੀ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਗਲ ਬਾਤ ਟੇਪ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ।

ਜੀਉਂਦੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸਰੀਰਕ ਲੋੜਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਯੋਗੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਟੇਪ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਰਫਾਨੀ ਮੌਸਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬਰਫ ਪਈ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਗਰਮ ਕਪੜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਯੋਗ-ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣ ਕੇ ਬੈਠਾ ਨੰਗ-ਮੁਨੰਗਾ ਯੋਗੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਚ-ਪਦ ਪਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਬਣੀ ਬੈਠਾ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੁਭਾਗੇ ਜੀਉੜੇ ਯੋਗੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਮਾਣਦੇ ਹੋਏ।

ਸਿਰਜਨਹਾਰੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਸਿਰਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਯੋਗੀ ਹੇਮ-ਕੁੰਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਸਪੇਟੀ ਬੈਠੀ ਸਪਤ-ਸਰਿੰਗ ਦੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਯੋਗੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਪਿਛੋਂ ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਯੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਲਗਨ ਲਗ ਗਈ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਹੇਮ ਕੁੰਟ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਯੋਗੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਲਗ ਗਏ ਜਿਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਿਸੇ ਧਰਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਧੂਆਂ ਸੰਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਯੋਗੀ ਦੀ ਗੁਫਾ ਦਾ ਠਿਕਾਣਾ ਪੁਛ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਕਠਿਨ ਰਾਹਾਂ ਉਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ ਬੜੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੱਕ ਗਏ ਪਰ ਯੋਗੀ ਦੀ ਗੁਫਾ ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਈ। ਹਾਰ ਕੇ ਸੁਰਤੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜ ਕੇ ਅਰਦਾਸ

ਕੀਤੀ। ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਜਦੋਂ ਅਖੀਆਂ ਖੋਲੀਆਂ ਤਾਂ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਯੋਗੀ ਸ਼੍ਰੀਮਣੋਂ ਖੜ੍ਹਾ ਮੁਸਕਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬਚਨ-ਬਿਲਾਸ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਭੋਲੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਯੋਗੀ ਕੋਲੋਂ ਪਰਸ਼ਾਦ ਲੈਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਈ। ਉਥੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੰਦ ਮੂਲ ਚੁਣ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਯੋਗੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਅੱਡੇ ਹੋਏ ਬੁੱਕ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੂਲੇ ਕੂਲੇ ਪੱਤੇ ਰਖ ਕੇ ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਯੋਗੀ ਨਾਲ ਉਚੀਆਂ ਸੁੱਚੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲਗਿਆ ਕਿ ਐਨਾਂ ਕਠਿਨ ਰਸਤਾ ਕਿਵੇਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਥਕਾਵਟ ਦਾ ਭੀ ਖਿਆਲ ਨਾ ਅਇਆ। ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੀ ਗਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਯੋਗੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀਆਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਚਾਈ ਬਾਰੇ ਪਿਛੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ। ਯੋਗੀ ਨੇ ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਘਰ ਦਾ ਗੇਟ ਤੁੜਵਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਗੇਟ ਲਗਵਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ ਤੇ ਦੂਜੀ ਗਲ ਇਹ ਆਖੀ ਕਿ ਜੁਲਮ ਦੀ ਕਾਲੀ ਹਨੇਰੀ ਝੁਲੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਕੋਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਕਰ ਕੇ ਦਿਖਾਉਣਗੇ। ਪਹਿਲੀ ਗਲ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੱਚੀ ਹੋ ਗਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੱਸ ਦੇ ਡਰਾਈਵਰ ਸਨ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਬਸ ਆਪਣੀ ਖਰੀਦ ਲਈ ਤੇ ਘਰ ਦਾ ਗੇਟ ਵੱਡਾ ਕਰਕੇ ਵੇਹੜੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਖੁੜੀ ਕਰ ਲਈ।

ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਹਵਾਨ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਧਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕਈ ਸਾਲ ਬੀਤ ਗਏ। ਹੇਮ-ਕੁੰਟ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਹਰ ਸਾਲ ਕਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ ਦੇਖਣ ਤੇ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ। ਯੋਗੀਆਂ ਤੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਵਾਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਰੰਗ ਆਉਣ ਲਗੇ ਤੇ ਯੋਗੀ ਦੀ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀ ਸੱਚੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਆਣ ਪਹੁੰਚਾ।

੧੯੮੪ ਦੇ ਦੰਗਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਸਿਆਸੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਹ ਕੋਹ ਕੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਇਸ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਬੇਟਾ ਤੇ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ। ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦੰਗਾ ਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋਨਾਂ ਹਥਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲੀਆਂ ਕੱਟ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਰੱਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਚੁਆਂਦੇ ਹੱਥਾਂ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਨੂੜ ਕੇ ਬੁੰਨ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਉਹ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਲ੍ਹ ਸੀਤੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਾਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਥੱਰ ਦਾ ਬੁੱਤ ਬਣ ਕੇ ਅਡੋਲ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ। ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੜਫਦਾ ਹੋਇਆ ਦੇਖਣਾ ਚਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਸੋ ਉਸ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਤੜਫਾਉਣ ਦੀ ਰੀਝ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਹਤਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਅਗਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦੇ ਜਿਗਰ ਦਾ ਟੋਟਾ..! ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੇਟਾ....! ਜਿਸਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਕਦੀ ਹੇਮ ਕੁੰਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨਾਂ ਸਮੇਂ ਢੋਲਕੀ ਲਟਕਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਲੋਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾ ਕੇ

ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਾਲਮਾ ਨੇ ਉਸਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਟਾਇਰ ਪਾ ਕੇ ਉਪਰ ਤੇਲ ਛਿੜਕ ਕੇ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਭਜਨ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਲਾਲ ਦੀ ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜਾਂ ਵਿਚ ਮਚ ਰਹੇ ਦੀ ਹਾਲ ਪਾਹਰਿਆ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਅਡੋਲ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ...। ਜ਼ਰਾ ਨਾ ਕੁਸਕੇ..। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਹਤਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਵਾਨ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਸੁਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਟਾਇਰ ਪਾ ਕੇ ਤੇਲ ਛਿੜਕਿਆ ਤੇ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਦੋਨੋਂ ਲੜਕੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀਅ ਅੱਗ ਦੇ ਲਾਂਬੂ ਬਣ ਕੇ ਜਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਤਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਟੋਲੀ ਤਾਂਡਵ ਨਾਚ ਨੱਚ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਡੋਲ ਖੜ੍ਹੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੀ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨੂੰ ਸਮ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਹੰਢਾ ਰਹੇ ਸੀ।

ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਉਤੇ ਸਰਵੰਸ ਦਾਨੀ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਜੁਲਮ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹਨੇਰੀ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਸਰੀਰ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਣਦਿਸਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਬਣਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸੋਹਣੇ ਲਾਲ ਅਤੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜੰਬੂਰਾਂ ਨਾਲ ਨੋਚਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਦੇ ਜੀਉਂਦੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਦਿਲ ਕੱਢ ਕੇ ਜਬਰਦਸਤੀ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਤੁੰਨਿਆਂ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਤੋਂ ਹਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਬੱਚੇ ਭਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਦਰਖਤ ਨਾਲ ਪੁੱਠੇ ਟੰਗ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਠੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਲੁਹਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ, ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਹੀ ਹਾਲ ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਭਤੀਜੇ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅੱਖੀ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਅਡੋਲ ਖੜ੍ਹੇ ਸੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲੀਆਂ ਕੱਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਖਲੋਏ ਹੋਣਗੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕਬੂਲ ਕਰਦਿਆਂ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕੱਟਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਗੁੱਟ ਉਤੋਂ ਕੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਨਾ ਕਰੇ...! ਆਪਣੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਂਗਲੀਆਂ ਦੇ ਪੋਟਿਆਂ ਤੋਂ ਕੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕੱਟਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੇ!

ਜਦੋਂ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਜਲਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਰਕਤ ਨਾ ਆਈ ਤਾਂ ਦੰਗਾਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਭੀ ਟਾਇਰ ਪਾ ਕੇ ਤੇਲ ਛਿੜਕਿਆ ਤੇ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਪੱਥਰ ਦਾ ਬੁੱਤ ਬਣੀ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਖੜ੍ਹੇ ਜਲ ਰਹੇ ਸੀ। ਖੜ੍ਹਿਆਂ ਖੜ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਲਹੂ ਮਾਸ ਦਾ ਜਿਸਮ ਸੜ ਕੇ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਇਕ

ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਦੇਖ ਕੇ ਖੂਨ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵੀ ਤ੍ਰਬੁਕ ਗਏ। ਦਰਿੰਦਿਆਂ ਦੀ ਟੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਾਉਂਦਿਆ ਕਿਹਾ, -“ ਸਰਦਾਰ ਕੋ ਤੜਪਾਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਇਤਨਾ ਕੁਛ ਕੀਆ....! ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਪਰ ਤੇ ਜੈਸੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹਾ ਥਾ....! ਨਾ ਜਾਨੇ ਵੋਹ ਕੌਨ ਸਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਥਾ...!”

ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਧਵਾਵਾਂ, ਮਾਵਾਂ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਵਿਰਲਾਪ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੰਬਰ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਛੇਕ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਧਰਤੀ ਦਾ ਕਲੇਜ਼ਾ ਫਟਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਖੂਨ ਦੀ ਹੋਲੀ ਖੇਲਣ ਵਾਲੇ ਹਾਲੇ ਤਕ ਬੇਦੋਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਰੱਜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਦੰਗੇ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਾਕਮਾ ਦੀਆਂ ਕੂੜ-ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾਂ ਪਹਿਨਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਉਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਨਾਮੋ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਬੇ ਧੜਕ ਹੋ ਕੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਮਾਰ ਧੜ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਤੇਲ ਦੀਆਂ ਕੈਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾੜ ਫੂਕ ਕਰਨ ਦਾ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਹਾਕਮਾ ਵਲੋਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਪਲਾਈ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਹੱਲਾ ਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਬੀਬੀਆਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਨੇ ਦੰਗਾ ਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੰਗਾ ਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ।

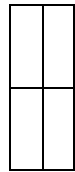
ਦੰਗਾਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜਾਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਬਸ...! ਹਾਕਮ ਜਾਤੀ ਦੇ ਪਾਲੇ ਹੋਏ ਕੁੱਤੇ ਸਨ। ਧਰਮੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਧਰਮੀ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਘਾਣ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਤ੍ਰਾਹ ਗਏ ਸਨ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੀਸ ਗੰਜ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਲ ਦੇਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਨੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਫਰਿਆਦ ਸੁਣ ਕੇ ਸੀਸ ਕੁਰਬਾਨ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਜਾਤੀ ਦਾ ਨਾਮੋ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ...। ਜੇ ਬਾਲਿਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਭ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਉਣੇ ਸੀ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਸਚਾਈ ਸੀਸ ਗੰਜ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਰਹੀਂ ਗੂੰਜ ਰਹੀ ਸੀ।

ਅਬ ਕੀ ਕਹੂੰ ਨਾ ਤਬ ਕੀ ॥

ਅਗਰ ਨਾ ਹੋਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ॥ ਸੁੰਨਤ ਹੋਤੀ ਸਭ ਕੀ ॥

ਦੰਗੇ ਦਿਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜੀ ਲਗਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਣ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ, ਦੁਕਾਨਾ ਤੇ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅੱਗ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਆਉਣ

ਤੋਂ ਬਚਾ ਨਾ ਸਕੇ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਬਚੇ। ਵੱਢੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਨਾਲ ਬਚ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਐਸੇ ਵੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਕੀਤੀ।

ਹਾਕਮ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਆਪਣਿਆਂ (ਦੰਗਾਕਾਰੀਆਂ) ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਖੜ੍ਹਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੁਲੀਸ ਵੀ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਦਰਸ਼ਕ ਬਣਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਅਧ-ਸੜੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਿਅਦਬੀ ਹੋਈ। ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨਾ ਅਤੇ ਗੰਦੇ ਨਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਰੁਲਦੀਆਂ ਦੇਖੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਪਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ।

(ਇਹ ਫੋਟੋਆਂ <http://www.carnage84.com/records/library/library.htm>

<http://www.carnage84.com/records/library/library.htm> ਤੋਂ

ਧੰਨਵਾਦ ਸਾਹਿਤ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ www.carnage84.com)

ਪਤੀ, ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਭਤੀਜੇ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਬੀਬੀ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇਖਣ ਲਈ ਵਿਲਕਣ ਲਗੀ। ਲਾਸ਼ਾਂ ਲੱਭਣ ਲਈ ਉਹ ਏਧਰ ਓਧਰ ਭਟਕੀ ਪਰ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਪਿਆ। ਅਖੀਰ ਬੜੇ ਔਖੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਗੁਜਰਦੀ ਹੋਈ ਨੇ ਛੋਟੇ ਬੋਟੇ (ਚਰਨ ਜੀਤ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਜੂੜਾ ਖੋਲ ਕੇ ਦੋ ਗੁੱਤਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬੋਟੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤ੍ਰੀਕੇ ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।

ਬੋੜੇ ਦਿਨ ਪਿੰਡ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਪਿਛੋਂ ਫਗਵਾੜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਬੋਟੇ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਬੋਟੀ ਨੂੰ ਕਾਲਿਜ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ। ਮਾਸੂਮ ਚਰਨ ਜੀਤ ਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਦੰਗਿਆਂ ਦੀ ਅਮਿੱਟ ਛਾਪ ਨੇ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਗੁੰਮ ਸੁੰਮ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਅਲੁੜ ਮੁਟਿਆਰ ਸਵਦੀਪ ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਮਾਂ ਦਾ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ। ਸਮਝਦਾਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸਨੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੀ.ਏ. ਪਾਸ ਕਰ ਲਈ।

ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੁਖਾਂ ਦਰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫਰੋਲਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਬਾਲ ਉਠਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਗੁਰਸਿਖ ਸਹੇਲੀ ਗਵਾਂਢਣ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਦਿਲ ਹੌਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਉਹ ਘਬਰਾਈ ਹੋਈ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੀ,—“ਅਜ ਮੇਰਾ ਮੋਇਆ ਪੁੱਤ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਪਿਆ..ਅਜ ਮੇਰਾ ਪਰਦੀਪ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਪਿਆ।” ਉਸਦਾ ਪਾਗਲ-ਪਨ ਸਮਝ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਗਲ ਸੀ। ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਉਹ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗੂੰ ਤੜਫੀ। ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਮੁੱਕੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਰਾਤ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਕਦੀ ਆਪਣੇ ਮੁੱਛ-ਫੁਟ ਗੱਬਰੂ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਦਿਸਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਹ ਉਸਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇਖ ਕੇ ਰਹੌਂਸਦੀ ਰਹੀ। ਤੇ ਕਦੀ ਗਿੱਲੀ ਸੁਆਹ ਦੀ ਢੇਰੀ ਵਿਚੋਂ ਉਸਦੇ ਨਕਸ਼ ਉਘੱੜ ਉਘੱੜ ਪੈਂਦੇ ਦਿਸਦੇ ਰਹੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਗਵਾਂਢਣ ਨੇ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦਾ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਨੇ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਬੀਬੀ ਗੁਰਦੀਪ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗਲ ਦਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਹਰਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਥੱਲੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਦਾ ਠੀਕ ਸਮਾਂ ਨਿਯਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਦੋਨੋਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਜੀ ਦਾ ਲਾਡ ਪਿਆਰ ਦੇਖ ਨਰਿੰਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਦਰਦ-ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ।

“ਜਦੋਂ ਦੰਗਿਆਂ ਦੀ ਖਬਰ ਅੱਗ ਵਾਂਗੂੰ ਫੈਲ ਗਈ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹਿੰਮਤ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਵਾਂ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਵੇਹੜੇ ਵਿਚ ਖੁੜੀ ਅਪਣੀ ਬਸ ਵਿਚ ਮੁਹੱਲੇ

(ਸ਼ਹਾਦਤ) ਦੇ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਕੂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਾਂ। ਪਰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਮੇਰੀ ਇਕ ਦੁਖਾਂ-ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝਣ ਸਹੇਲੀ (ਪੰਡਤਾਣੀ) ਨੇ ਆ ਕੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਹਜ਼ੂਮ ਇਸੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੌੜ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਲੁਕ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਲਈਏ। ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਲੁਕਾਈ ਰਖਿਆ ਪਰ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਅਫਵਾਹ ਉੜੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਲੁਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਮ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਸੜੇ-ਫੂਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਹੋਏ, ਜਿਸ ਪਿਆਰੇ ਘਰ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸੁਖਾਂ-ਸਧਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹੀ ਘਰ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਕਹਿਰ ਦਾ ਨਮੂਨਾਂ ਬਣਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਬਸ ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਣ ਕੇ ਮਚਣ ਪਿਛੋਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਧੁਖ ਰਹੀ ਸੀ।

ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ ਗਲੀ ਵਿਚੋਂ ਹਜ਼ੂਮ ਦੀਆਂ ਰਾਖਸ਼ਸੀ ਅਵਾਜਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਤੇ ਕਹਿਰ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਝੁੱਲਦੀ ਦਿਸੀ, ਘਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜਾ ਭੰਨਣ ਦੀ ਠਾਹ ਠਾਹ ਸੁਣਾਈ ਦਿਤੀ ਤੇ ਫਿਰ ਹਿੜ-ਹਿੜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਖਰੂਦੀਏ ਜਲਾਦ ਵੇਹੜ ਆ ਵੜੇ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੂੰ, ਮੇਰੇ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲਾਡਾਂ ਨਾਲ ਪਾਲੇ ਪਰਦੀਪ ਤੇ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਬੇਬਸੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਸਵਦੀਪ ਵਲ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਤਰਲੇ ਨਾਲ ਇਹ ਹੀ ਕਿਹਾ,— “ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਸਵਦੀਪ ਨੂੰ ਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਵੀਂ...!”

ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਬੀਬੀ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਕੋਲੋਂ ਏਨਾਂ ਕੁ ਹਾਲ ਹੀ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਦੀ ਬੱਸ ਹੋ ਗਈ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਦੱਸਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਰਹੀ। ਬੈਠੀ ਆਪਣੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਮੁੱਕੀਆਂ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ ਗੁੱਛਾ ਮੁੱਛਾ ਹੋਈ ਜਾਵੇ। ਹਾਲੋਂ ਬਿਹਾਲ ਹੋਈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਮੰਦਰ ਸਹਿਬ ਉਤੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਟਿਕਾਈ ਇਹੀ ਕਹੀ ਜਾਵੇ,—“ਓਹ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾ...! ਇਹ ਦਰਦ ਦਾ ਗੋਲਾ... ਮੇਰੇ ਪਰਦੀਪ ਦੇ ਦਰਦ ਦਾ ਗੋਲਾ ਮੇਰੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਫਿਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ...। ਦਾਤਿਆ! ਕਿਦਾਂ ਸਹਾਂ ..? ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਕਿਦਾਂ ਪੀਵਾਂ...?” ਬੀਬੀ ਗੁਰਦੀਪ ਕੌਰ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਉਸਦਾ ਵਿਰਲਾਪ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਮਮਤਾ ਭਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਪਿੰਡਾ ਪਲੋਸਦਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਗੇ ਜੋਦੜੀ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁਕਾਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ,— “ਬਹੁੜੀਂ ਵੇ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੜਿਆ...! ਆਪਣੀ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਦੇਹ...! ਸਰਬੰਸ ਦਾਨੀਆਂ..! ਮਹਾਂ ਤਿਆਗੀਆ...! ਤੇਰੀ ਬੱਚੀ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਕੁਣਬੇ ਵਿਚੋਂ

ਹੈ...!ਤੇਰੀ ਸਿਖੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਸ ਨੇ ਪਤੀ-ਪੁਤਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜਾਈ ਹੈ...!ਵੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕਾ! ਇਸ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗ ਲੈ...!ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਲੀਆ...!ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਹ...!ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਹਾਰਾ ਦੇਹ ਮੇਰਿਆ ਸਾਈਆਂ...! ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਭੇਟਾ ਵੀ ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਚੜਾਈ ! ਫਿਰ ਵੀ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਰੰਡੇਪੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਹਾਰੇ ਨਾਲ ਦੁਖਾਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦੇ ਅਸਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੈ।ਪਰ ਇਸਨੇ ਤਾਂ ਤੇਰੀਆਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਤੇ ਸੂਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ...!ਪਤੀ,ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੈ...!ਮੇਰਿਆ ਸੱਚਿਆ ਸਾਈਆਂ...!ਇਸ ਦੇ ਵਿਧਵਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵੀ ਤੂੰ ਅਪਣੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗ ਲੈ..ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ...!”

ਹੌਸਲਾ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਉਠਾਇਆ ਤੇ ਕਰੁਣਾਂ ਰਸ ਵਿਚ ਭਿੱਜਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤੇ। ਜਦੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਦੱਬੀ ਦੇ ਦਿਤੀ।ਪਰ ਉਸਨੇ ਨਾਂਹ ਨਾਂਹ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਨੇ ਨੋਟ ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜਾਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਦੀ ਹਥੇਲੀ ਪੁਠੀ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ;—“ਇਹ ਹੱਥ ਅਜ ਤਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਹਿਣ ਗਿੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ।ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਅਜ ਤਕ ਦਿਤਾ ਹੀ ਦਿਤਾ ਹੈ। ” ਫਿਰ ਦੋਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬੁਕ ਅੱਡ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੀ,—“ਅਜ ਤਕ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਅਗੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥ ਫੈਲਾਏ ਨਹੀਂ ਹਨ।” ਤਦ ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੀ ਮਮਤਾ ਦਾ ਹੱਕ ਜਮਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜਬਰਦਸਤੀ ਨੋਟ ਦੇ ਦਿਤੇ।ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਲਈ ਬੀਬੀ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਟੈਕਸਲਾ ਟੀ ਵੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਕੋਲ ਗਏ।ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਾ ਨੌਕਰੀ ਤਾਂ ਦੇ ਨਾ ਸਕਿਆ ਪਰ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਲੀ ਅਗੇ ਜੋਦਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨੇ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰੰਗ ਹੋਣ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦੇ ਕੇ ਤੋਰਿਆ।

ਬੀਬੀ ਗੁਰਦੀਪ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਕੀਤੀ ਬੇਨਤੀ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਭਾਣਾਂ ਮਿਠਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਆ ਗਈ।ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ,ਹਿੰਮਤ ਦਿਤੀ ਤੇ ਐਸੀ ਕਲਾ ਵਰਤਾਈ ਕਿ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਗਾਈ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਆ ਗਿਆ।ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦੇ ਅਸਰੇ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਬੱਝਾ। ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਜੀਉਣ ਦੀ ਲਗਨ ਲਗ ਗਈ।ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਵਧੀ।ਦੰਗਾ-ਪੀੜਤਾਂ ਲਈ ਹੋਏ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਟੇਜਾਂ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਜਬਰ-ਜੁਲਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਗੱਬਰੂਆਂ ਨੇ ਕੇਸਰੀ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਸਜਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ।ਜੁਲਮ ਤੇ ਜਾਲਮਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅਵਾਜ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ-ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੇ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਲਾਲ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਜਾਮ ਪੀਣ ਤੁਰ ਪਏ।ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਤੇ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਗੁੰਧਲਾ ਕਰਕੇ,ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ

ਹੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਜੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦੀਆਂ ਲੁੰਬੜ-ਚਾਲਾਂ ਫੁੱਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਿੰਘ ਸੂਰਮੇਂ ਜੱਗ ਦੇ ਵੇਹੜੇ ਵਿਚ ਸਚਾਈ ਦੀਆਂ ਆਤਿਸ਼ਬਾਜੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਜਲ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੁਲਾਰੇ ਝੂਠ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਸੀਨਾ ਚੀਰ ਕੇ ਸਚਈ ਦੇ ਚੰਗਿਆਇਆਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅਰਸ਼ੀ-ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਮਰ ਪਦਵੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਮਨੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਲਾਹਾ ਖੱਟ ਗਏ। ਏਧਰ ਸ਼ੇਤਾਨੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਹੈਵਾਨੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਖਸ਼ਿਸ ਅਫਸਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਲਈ ਤਮਗੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਚੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤਾਂ ਮੱਲ ਲਈਆਂ ਪਰ ਮਨੁਖਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਜਾਈਂ ਗੁਆ ਕੇ ਧਰਮਰਾਜ ਦੀ ਸੱਚੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ, ਕਾਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਜਾਵਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣੇ।

ਬੀਬੀ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਜਾ ਕੇ ਮਿੱਠੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ‘ਕੇਸਰੀ ਪੱਗਾਂ ਦੀ ਰੁਤ ਆਈ’ ਵਾਲਾ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦਿਲੀ-ਦੰਗਿਆਂ ਦੀ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਹੱਡ-ਬੀਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਗੀਤ ਰਾਹੀਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਪੰਥ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਲੂੰਧਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਇਆ ਸੀ... ‘ਕੇਸਰੀ ਪੱਗਾਂ ਦੀ ਰੁਤ ਆਈ ਨੀ ਅੰਮੀਏਂ... ਕੇਸਰੀ ਪੱਗਾਂ ਦੀ ਰੁਤ ਆਈ! ਹਰ ਵੀਰੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਰੋਹ ਦੀ ਲਾਲੀ ਛਾਈ।’

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸਟੇਜ ਉਪਰ ਖੜ੍ਹੀ—
‘ਕੇਸਰੀ ਪੱਗਾਂ ਦੀ ਰੁਤ ਆਈ
।’ ਗਾਉਂਦੀ ਹੋਈ। ਪਿੱਛੇ

ਸਟੇਜ ਉਪਰ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਅੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬਿਮਲ ਕੌਰ ਖਾਲਸਾ, ਉਸਦਾ ਬੱਚਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਟੁਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਆਗੂ ਬੈਠੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦੰਗਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ-ਧਾੜ ਵਿਚੋਂ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਉਤੇ ਮਲੂਮ-ਪੱਟੀ ਲਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਵੰਡਾਇਆ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਕੈਂਪ ਲਗਾਏ ਗਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਕੈਂਪ ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਜੀ.ਜੀ.ਐਨ. ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਵੀ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਹਮਦਰਦੀ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਦੰਗੇ-ਪੀੜਤਾਂ ਨੂੰ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੱਭ ਕੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦੇ। ਅਗੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨਿਵਾਸੀ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਪੀੜੇ ਹੋਇਆਂ ਪੀੜਤਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਹੰਡਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਜਾਂਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਪੀੜਤਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਔਰਤਾਂ ਹੀ ਸੀ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਪੁਤਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੰਗਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਆ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ। ਹਰ ਔਰਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਲੂੰ-ਕੰਡੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਘਰ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਫੂਕ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਆਪਣੀਆਂ ਜਵਾਨ ਧੀਆਂ ਅਤੇ ਨੋਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਲੜਕਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖਿਆਰੀਆਂ ਲਈ ਕੁਝ ਕਪੜੇ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ। ਵਸਦੇ ਰਸਦੇ ਘਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਕਰਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ, ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਲੜਕੇ ਦੇ ਦਿਲ ਉਤੇ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, -“ਮਮੀ! ਇਸ ਸਾਲ ਜਿਹੜੇ ਪੈਸੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਗਰਮ ਕਪੜੇ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਖਰਚਣੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਦਿਓ। ਅਸੀਂ ਸਰਦੀਆਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਾਂਗੇ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਵਾਲੇ ਪਾ ਕੇ ਗੁਜਾਰਾ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ।” ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਮਾਂ ਪੁੱਤਰ ਦੋਨੋ ਆਏ ਤੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਉਮਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵਾਧੇ ਪਏ ਲੜਕੇ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਸਕੂਲ ਯੂਨੀਫਾਰਮ ਦੀਆਂ ਜਰਸੀਆਂ ਉਚੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਪੈਂਟਾਂ ਉਧੇੜ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਪਰ ਜਰਸੀਆਂ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀਆਂ। ਲੜਕਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਵੀ ਨਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਲੈਣ ਲਈ ਨਾ ਕਿਹਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਲਜ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਦੰਗਾ-ਪੀੜਤਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਜਬਰ-ਜੁਲਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ। ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕੈਪਟਨ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜੇ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿਤਾ। ਜਦੋਂ ਸਭ ਦੇ ਭਾਸ਼ਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਦੇ ਅਗੇ ਆ ਕੇ ਬੈਠੀ। ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸੂਰਮ-ਗਤੀ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ, ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਹਿ ਕੇ, ਉਸ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਇਆ, ਜਿਹੜੀ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਹੱਡ-ਬੀਤੀ ਸੀ। ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਦੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ। ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਮਿਲਣ ਦਾ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਉਤੇ ਚਲਣ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਇਕੱਠ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ

ਸਾਰੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਇਨਚਾਰਜ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨਾਲ ਗਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬੀਬੀ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਅਗੋਂ ਇਹ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਚਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਕੌਮ ਬਿਦੋਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਮਸੂਮਾਂ ਉਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਹੇ ਪਰ ਕੌਮ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਉਸਦੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿਵਾਉਣ...। ਇਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਚੇ ਦਿਲ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਉਸਦੀ ਅਸਲੀ ਮਦਦ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਬੇਸ਼ਕ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਇਕ ਘੁਰਨੇ ਵਰਗਾ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਮਾਸੂਮ ਬਚਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।
